

Рецензія

рецензента – доктора юридичних наук, професора Курінного Євгена Володимировича на дисертацію Юркова Едуарда Олеговича «Рецепція європейських і міжнародних стандартів адміністративного судочинства: теорія та практика», подану на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Представлена до рецензування дисертаційна робота Юркова Е. О. характеризується високим ступенем актуальності. Перманентні зміни в організації судової влади, трансформаційні процеси в системі судоустрою, організаційні зміни в окремих судових інстанціях, формують потребу у проведенні комплексних наукових досліджень. Відповідно, запропонована робота, яка є одним з перших в Україні комплексних змістовних досліджень теоретичних та прикладних основ рецепції стандартів адміністративного судочинства з урахуванням міжнародного та європейського досвіду, що є доволі вчасним та необхідним заходом для подальшого розвитку науки українського адміністративного права.

Додатково актуальність теми дослідження пояснюється вибором євроінтеграційного вектору розвитку нашої держави, який передбачає приведення у відповідність організації системи судоустрою відповідно до високих міжнародних та європейських стандартів. Умови Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами з іншої сторони, ратифікованої із заявою Законом України № 1678-VII від 16.09.2014, фіксують спільні цінності сторін угоди, які базуються на повазі до демократичних принципів верховенства права, доброго врядування, прав людини і основоположних свобод, у тому числі прав осіб, які належать до національних меншин, недискримінації осіб, які належать до меншин, і повазі до різноманітності, людської гідності та відданості принципам вільної ринкової

економіки, які сприяють участі України в Європейських політичних справах. У свою чергу дієвість системи адміністративних судів України є гарантією дотримання прав, свобод та інтересів приватних осіб, тому дослідження окремих аспектів її функціонування сприятиме пришвидшенню впровадження європейських цінностей, що сформує основу для визнання України повноправним членом Європейського Союзу.

Внаслідок аналізу наданого матеріалу слід зазначити, що в цілому дисертаційна робота містить результати досліджень теоретичних, нормативних та організаційних засад досліджуваної теми, що свідчить і підтверджує високу актуальність дослідження особливостей та специфіки теоретичних і прикладних аспектів рецесії європейських і міжнародних стандартів адміністративного судочинства.

Обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Надане на рецензування дослідження базується на опрацюванні значного масиву теоретичного, наукового матеріалу відповідної тематики вітчизняних та зарубіжних учених.

Нормативну основу дисертаційного дослідження складають Конституція України, міжнародні договори та угоди, які ратифікувала Україна, документи основних інституцій Європейського Союзу та Ради Європи, закони України, акти Президента України, акти Кабінету Міністрів України та центральних органів виконавчої влади, підзаконні акти інших органів державної влади, акти органів суддівського самоврядування, рішення Конституційного Суду України, рішення судів загальної юрисдикції, рішення Європейського суду з прав людини в частині визначення стандартів здійснення судочинства.

Для проведення глибокого аналізу досліджуваної проблематики з урахуванням її комплексності, при підготовці роботи було використано також науково-аналітичні та науково-публіцистичні матеріали, інформаційні дані центральних органів виконавчої влади, інших суб'єктів досліджуваної сфери правовідносин, судову практику України та Європи.

Якісне та повне опрацювання джерельної бази, дотримання логіки юридичного наукового дослідження сприяли формулюванню обґрунтованих

наукових положень, висновків і рекомендацій. Правильно обрана методологія дослідження, визначення предмета та об'єкта дослідження, формулювання його мети та завдань, підтверджують належний рівень виконання поставленого наукового завдання та опанування автором значних можливостей наукової методології.

Автором вдало обрано методологічну базу дослідження, яка характеризується комплексним та релевантним застосуванням сукупності загальнонаукових та спеціально-наукових методів наукового пізнання. Серед загальнонаукових методів було використано такі, як узагальнення, системний аналіз, синтез, діалектичний метод, історичний метод, логічний метод, методи індукції та дедукції, системно-структурний метод тощо. Серед спеціально юридичних методів варто виокремити порівняльно-правовий та логіко-юридичний методи, метод документального аналізу, порівняльно ретроспективний метод, формально-юридичний метод, метод альтернатив.

Означений вибір методологічної основи сприяв вирішенню поставлених завдань, які цілком відповідали поставленій меті дослідження. Окремо слід відзначити достатньо змістовне визначення об'єкту та предмету дослідження, що свідчить про помітний науковий потенціал дисертанта, можливість досягнення ним належного рівня обґрунтованості результатів виконаного дослідження. Достовірність одержаних результатів підтверджується їх науковою значимістю та можливістю практичного застосування в практичній діяльності та у науковій сфері.

Позитивної оцінки заслуговує правильно підібрана емпірична база дослідження, опрацювання значного масиву судової практики, що позитивно впливає на ступінь обґрунтованості результатів дослідження Юркова Е. О..

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, конкретизується у основних положеннях, висновках і пропозиціях, серед яких можна виділити наступні.

Зокрема, здобувачем у межах підрозділу 1.1 було проаналізовано теоретико-правові підходи до розуміння стандартів адміністративного судочинства. Здобувачем з'ясовано, що поняття «стандарти» реалізується у

чинному законодавстві через визнання переліку принципів, засад здійснення адміністративного судочинства, що пояснюється особливостями законодавчої техніки та уніфікацією понять задля уникнення їх неправильного розуміння. Хоча, на наш погляд, дефініція «стандарти адміністративного судочинства» за своїм змістом та якісно (не кількісно) є ширшою ніж наведений перелік засад у статті 2 КАС України, оскільки в межах відносин приватних осіб з публічними суб'єктами неправильним було б застосовувати буквальне тлумачення закону, що може призвести до обмеження прав приватних осіб і як наслідок завадило б реалізації завдання адміністративного судочинства (підрозділ 1.1).

Позитивним слід відзначити також висновок, що при вирішенні публічно правових спорів адміністративним судам слід виходити з позиції, що розуміння права є ширшим ніж розуміння закону, тому загальні засади правовладдя та зміст категорії справедливості повинні стати основними стандартами діяльності судів адміністративної юрисдикції. Дане твердження додатково підтверджується фактом того, що приватна особа, порушуючи спір фактично проти держави, повинна мати повний гарантований самою ж державою інструментарій судового захисту та відсутність сумнівів у його законності та правомірності, що сприятиме утвердженню міжнародних стандартів в галузі дотримання прав людини і громадянина та наблизатиме Україну та її громадянське суспільство до критеріїв відповідності статусу члена Європейського Співтовариства (підрозділ 1.1).

Обґрунтованим є висновок Юркова Е. О. щодо факторів, які впливають на формування стандартів адміністративного судочинства. Так, автором зазначено, що формування стандартів адміністративного судочинства є довготривалим історичним процесом, який не є завершеним на сьогодні. Історичне утвердження концепції верховенства права, формування загальних ідей функціонування влади у державі та суспільстві, взаємодія інститутів держави, визнання природних прав особи та їх місця в системі цінностей держави та суспільства, еволюційний розвиток інститутів громадянського суспільства, входження правового простору нашої держави в європейський та світовий сприяли розвитку правової системи та інституту адміністративного судочинства в цілому. Здобувач також зазначає, що стандарти

адміністративного судочинства формуються під впливом емпіричного досвіду, раціонального знання суб'єктів правовідносин про те, що таке справедливість та правовладдя. Так як формування основ функціонування судової влади ґрунтується на базисному уявленні про справедливість, історична трансформація нормативного забезпечення прав людини безперечно залежить від дослідження правової природи таких суміжних понять, як верховенство права, рівність, законність, незалежність (які є базовими для системи правосуддя), проаналізувавши які автор формує обґрунтовані висновки про історичне та теоретичне підґрунтя формування стандартів адміністративного судочинства України. Здобувач зазначає, що ще одним фактором, який здійснює вплив на формування стандартів адміністративного судочинства, є тривале реформування адміністративної юстиції та зміна концепції державного управління на концепцію публічного адміністрування та людиноцентризму, а євроінтеграційні процеси України виступають у ролі каталізатора змін у частині з'ясування значення та ролі стандартів адміністративного судочинства, що пояснюється значною кількістю імперативних та диспозитивних актів, зміст яких значно розширює праворозуміння вихідних положень та уявлень про верховенство права та справедливість, які в свою чергу формують основи для розуміння стандартів здійснення адміністративного судочинства (розділ 1).

При дослідженні рецепції стандартів адміністративного судочинства автором підсумовано, що тісний зв'язок з поняттям рецепції права у сфері адміністративного судочинства мають загальні поняття, які характеризують розвиток правових систем. Так, на процес рецепції впливає акультурація права, яка впливає на безперешкодність у процесі застосування рецепції права та стан впровадження якої залежить від гнучкості та відкритості правової системи реципієнта (що не є характерним для розвитку діяльності адміністративних судів протягом тривалого періоду часу для України); універсалізація права, яка спрямована на встановлення єдиної системи цінностей та основ в межах різних систем, приводячи їх (системи) таким способом у відповідність та підтверджуючи і закріплюючи між ними усталені зв'язки. У процесі рецепції стандартів адміністративного судочинства важливу роль відіграють цінності права та правова ідеологія, яка в свою чергу виступає відображенням правових

цінностей, які впливають на формування і стан розвитку правової системи, її рівень відкритості чи закритості, а відповідно і формують підстави та умови для рецепції. З'ясовано, що стандарти адміністративного судочинства, які закріплені на рівні норм актів національного та зарубіжного права, є результатом еволюції правової свідомості, яка розвивалася під впливом змін у антропологічному філософському сприйнятті права, сприйнятті людини з урахування ціннісної компоненти (розділ 2).

Автор зазначає, що на сьогодні при застосуванні практики ЄСПЛ адміністративним судам необхідно враховувати, що трансформація публічно-правових відносин та їх дифузія, заміщення у розумінні значно розширюють правові основи для застосування положень окремих рішень. Саме тому, релевантним сучасному стану правової дійсності є підхід відповідно до якого національним судам слід дотримуватись підходу, за якого категорія цивільності порушених прав приватних осіб існує у розрізі протилежності категорії кримінального спору (підрозділ 3.3).

Дисертація містить низку інших положень, висновків та пропозицій, які сприятимуть ефективному застосуванню стандартів адміністративного судочинства судами України та сформулюють основу для вирішення ряду важливих задач теоретичного та практичного спрямування, що є ознакою цілісності та значущості наукової новизни отриманих результатів дослідження.

Також, дисертаційна робота Юркова О. Е. характеризується належним рівнем структурованості. Автором опрацьовано значний масив нормативного матеріалу. Окремо слід відзначити аналіз великого масиву теоретичних джерел авторитетних правників, їх критичну оцінку, що позитивно вплинуло на формування актуальних авторських висновків, це дає підстави стверджувати, що дисертація є комплексним дослідженням, що сприяє подальшому розвитку науки адміністративного права.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що положення дисертації можуть бути використані: у науково-дослідній сфері – в подальших наукових дослідженнях та розробок теорії адміністративного права та процесу, зокрема питань правозастосування принципів адміністративного судочинства при написанні навчальних посібників,

підручників, методичних рекомендацій, монографій; у навчальному процесі – при формуванні змісту навчальних програм, при викладанні навчальних дисциплін усього масиву адміністративного права та адміністративного процесу (зокрема, дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративний процес», «Адміністративне судочинство», «Правоохоронна діяльність», «Судові та правоохоронні органи»); у правотворчості – для формування пропозицій до законодавства щодо правомірного застосування принципів адміністративного судочинства з урахуванням міжнародних та європейських вимог; у правозастосовній сфері – у практичній діяльності правозахисників, органів правопорядку, судових органів для можливості аналізу та застосування принципів адміністративного судочинства; у правовиховній роботі – для підвищення рівня усвідомлення членами суспільства свого правового статусу та підвищення рівня поваги до права та закону через призму верховенства права.

Структурно дисертація Юркова Е. О. складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (269 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 287 сторінок, із них основного тексту – 237 сторінок.

В анотації рецензованого дослідження, виконаного Юрковим Е. О., викладено його положення наукової новизни, досягнуті висновки та пропозиції із виявлення особливостей та формування нового наукового підходу у дослідженні наукової природи рецепції стандартів адміністративного судочинства для його ефективного здійсненню.

У вступі обґрунтовано актуальність здійсненого дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету та завдання, обґрунтовано зв'язок дисертаційного дослідження із науковими програмами, планами, темами. У вступі дисертації також зазначені обґрунтування джерельної та теоретичної бази здійснених наукових пошуків, викладено методологію дослідження.

У першому розділі Юрков Е. О. досліджує теоретико-правові підходи до розуміння стандартів адміністративного судочинства, генезу формування вказаних стандартів, систему стандартів адміністративного судочинства України. У другому розділі досліджується правова характеристика рецепції та її роль в адміністративному судочинстві, загальні підходи до визначення форм

рецепції права та їх роль при формуванні стандартів адміністративного судочинства та форми рецепції стандартів адміністративного судочинства. Третій розділ присвячено аналізу напрямків вдосконалення процесу рецепції стандартів адміністративного судочинства та досліджено міжнародний та європейський досвід формування і застосування досліджуваних стандартів, наведені пропозиції щодо теоретичного осмислення рецепції стандартів адміністративного судочинства та вдосконалення системи діяльності адміністративних судів України.

Основні положення дисертації знайшли відображення у 13 наукових працях, з яких 5 статей у наукових виданнях, що включені МОН України, до переліку наукових фахових видань з юридичних наук категорії «Б», та 8 тез доповідей на наукових конференціях різного рівня.

Таке представлення результатів наукової роботи є цілком достатнім. Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів та розкриття змісту дисертації відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України. Зазначені публікації повною мірою висвітлюють основні наукові положення дисертації. Спрямованість науково-практичних конференцій, де відбувалася апробація дисертаційного дослідження, характер статей здобувача, в яких відображено положення дисертації і результати проведених досліджень, повною мірою вказують, що дисертація пройшла належну апробацію.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійно написаною кваліфікаційною науковою працею із науково-обґрунтованими висновками та рекомендаціями, які виставлені автором для публічного захисту. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела. У роботі не виявлено випадків привласнення чужих ідей, результатів або висловів без оформлення належного цитування. Таким чином, у змісті дисертаційного дослідження Юркова Е. О. не виявлено випадків порушення правил академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційного дослідження. В цілому позитивно оцінюючи роботу Юркова Е. О., не можна обійти увагою

його певні дискусійні положення.

1. Використовуючи у своїй дисертації таке складне та неоднозначне за тлумаченням свого змісту поняття як «рецепція права», автору варто було більш докладніше висловити свою думку щодо розуміння вказаного терміну, можливо запропонувавши власне і повне його сучасне визначення, а не обмежуватися констатацією, що рецепція права відображає процеси універсалізації, уніфікації та акультурації права, сприяє його змістовному наповненню за умови готовності правової системи до таких змін, а також виступає додатковим індикатором необхідних змін в суспільно-правовому регулюванні, оскільки необхідність у рецепції є підтвердженням існування правової ситуації, яка потребує зовнішнього втручання (с. 123).

Подібний погляд на сутність рецепції права, не тільки розмиває її зміст і надає можливість підміни реальних процесів рецепції одним з трьох соціальних явищ наведених вище, а й сприяє до повернення первинного розуміння рецепції права як запозичення однією державою більш розвиненого права іншої держави, тобто правову акультурацію.

2. З певним сумнівом сприймається теза дисертанта, що питання реалізації стандартів адміністративного судочинства варто розглядати через застосування практики ЄСПЛ, тобто прецедентного права (с. 243), бо існує декілька інших не менш дієвих підходів для оцінювання реалізації відповідних стандартів, про які без сумніву відомо автору з його суддівської практики, та про що у разі наявності бажання він міг би доповісти.

3. Нажаль у даній дисертаційній роботі достатньо мало прикладів з судової практики пов'язаної з безпосереднім порушення стандартів адміністративного судочинства в Україні, виняток становлять відповідні матеріали та результати роботи ЄСПЛ відносно звернень кількох українських громадян переважно 15-20 давнини зафіксовані у підрозділі 3.3 дисертації «Практика Європейського суду з прав людини в контексті реалізації стандартів адміністративного судочинства України».

Однак, чомусь поза увагою дисертанта залишилась така резонансна подія як ліквідація Окружного адміністративного суду Києва у грудні 2022 року, на негативних прикладах якого можна було б показати не одне і не два порушення

згаданих вище стандартів та характерних причин їх систематичного ігнорування представниками згаданого колишнього суду.

Втім, висловлені зауваження суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованого дослідження, виконаного Юрковим Е. О., а більше спонукають до подальшої наукової дискусії, що тільки підтверджує наявність зацікавленості до означеної тематики.

Таким чином, можна стверджувати, що дисертаційне дослідження Юркова Едуарда Олеговича на тему **«Рецепція європейських і міжнародних стандартів адміністративного судочинства: теорія та практика»** є завершеною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, запропоновано нове вирішення наукової проблеми, що полягає в комплексному аналізі рецепції міжнародних та європейських стандартів адміністративного судочинства. Робота відповідає вимогам, які закріплені у Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – **Юрков Едуард Олегович** – на основі публічного захисту заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного та
адміністративного права
Запорізького національного університету

Є. В. Курінний